

В.У. Мядзведзева (Мінск)

АРХЕОЛАГІ-ЎРАДЖЭНЦЫ ВІЦЕБСКАЙ ЗЯМЛІ:
ПРАЦЫ, ЗДАБЫТКІ, ВЫНІКІ

2010 год з'яўляецца юбілейным для беларускай археалогіі — 200 год з пачатку першых археалагічных прац на тэрыторыі беларускіх зямель, праведзеных Нарбутам Т. Гісторыі ж развіцця археалагічнай навукі на Беларусі за апошнія дзесяцігоддзі надавалася мала ўвагі, толькі ў 2009 — 2010 гадах навукоўцы зноў звярнуліся да гэтай тэмы. Аднак беларуская археалагічная навука працягвае развівацца, дасягнуўшы за пройдзены час значных вынікаў. У дадзеным артыкуле закранаецца пытанне аб археолагах, гісторыках, краязнаўцах — ураджэнцах Віцебскай зямлі, якія сваімі працамі таксама зрабілі вялікі ўклад у беларускую гістарычную і археалагічную навуку, іх налічваецца 27 асоб. Многія пачалі сваю дзейнасць яшчэ ў XIX стагоддзі, сярод іх знакамітыя людзі нашай краіны і вядомыя за яе межамі: Балінскі М., Віткоўскі М.І., Даўгяла Дз. І., Драздовіч Я.Н., Кусцінскі М.Ф., Сапуноў А.П. У XX стагоддзі сталі вядомымі навукоўцамі ў галіне гістарычнай і археалагічнай навукі ўраджэнцы Віцебскай зямлі Ластоўскі В.Ю., Даркевіч У.П. і Клейн Л.С. Самы вядомы з цяперашніх археолагаў-навукоўцаў, які стаяў ля вытокаў сучаснай археалагічнай навукі, Лысенка Пётр Фёдаравіч. Таксама на Віцебшчыне нарадзіліся і іншыя вядомыя беларускія археолагі: Дук Дз. У., Лашанкоў М.І., Собаль В.Е.

Балінскі Міхаіл Ігнатавіч (14.8.1794 — 22.12.1863, м. Цярэспаль Полацкага павета), гісторык, археолаг, музеязнавец, асветнік. Скончыў Віленскі ўніверсітэт (1818). У 1836 — 1846 жыў у Варшаве, дзе займаўся літаратурна-навуковай дзейнасцю, адзін з заснавальнікаў часопіса «Бібліятэка Варшаўска». З 1856 супрацоўнік Віленскага музея старажытнасцей, член Рускага геаграфічнага таварыства, у 1855 — 1862 віцэ-старшыня Віленскай археалагічнай камісіі. Сабраў шмат матэрыялаў пра гісторыю многіх населеных пунктаў Беларусі, у т. л. пра замкі ў Гальшанах, Лідзе, Лоску, Ляхавічах, Мядзелі, Слуцку і інш. Самастойна праводзіў натурныя абследаванні старажытнасцей у Крэве, Лоску, Смаргоні і інш. Напісаў шэраг навуковых даследаванняў і гістарычна-публіцыстычных нарысаў па гісторыі Беларусі і Літвы. Старажытнасцям ВКЛ прысвечаны падрыхтаваны ім 3-ці том «Старажытнай Польшчы».

Асн. публ.: Starożytna Polska. — Т. 1 — 3. — Warszawa, 1843 — 1846; Historia miasta Wilna. — Т. 1 — 2. — Wilno, 1836 — 1837; Pamiętniki historyczne do wyjaśnienia spraw publicznych w Polsce. — Wilno, 1859; Rzut oka na źródła archeologii krajowej // Biblioteka Warszawska. — 1843. — Т. 2; Krewo, starożytny zamek w Litwie. — Warszawa, 1842 — 1843.

Васілеўскі Даніла Мінавіч (17.12.1889 — 8.12.1963, в. Новае Сяло Шумілінскага р-на). Скончыў Полацкую настаўніцкую семінарыю, Віцебскі настаўніцкі інстытут. У 1923 арганізаваў Віцебскае губернскае бюро краязнаўства. З 1924 намеснік старшыні Аршанскага акруговага краязнаўчага тав-ва. У 1930—1936 выкладчык і дэкан геаграфічнага фак-та Магілёўскага педінстытута. Апошнія гады жыў у Феадосіі.

Асн. публ.: З матэрыялаў да археалагічнай карты Аршанскай акругі // Наш край. — № 6—7. — Мн., 1926; Помнікі старасветчыны на Аршаншчыне // Наш край. — № 2. — Мн., 1927.

Віткоўскі Мікалай Іванавіч (1843 — 24.9.1892, Мосаж на Віцебшчыне), першы археолаг Сібіры, вывучаў помнікі каменнага веку. За ўдзел у паўстанні 1863 сасланы ў Сібір. Працаваў кансерватарам музея Усходне-Сібірскага аддзялення Імпер. Рускага геагр. тав-ва, з'яўляўся кіраўніком усходне-сібірскага аддзела Расійскага геагр. тав-ва ў Іркуцку. Разам з геалагам І.Д. Чэрскім удзельнічаў у экспедыцыях у пойме Ангары. З 1880 праводзіў археалагічныя даследаванні і іх вынікі друкаваў у навуковых артыкулах. Быў узнагароджаны залатым медалём Расійскага геаграфічнага тав-ва.

Вярэнька Францішак Леапольдавіч (15.3.1862 — 4.3.1892, м. Пуцілкавічы Ушацкага р-на), краязнавец і археолаг. Скончыў Варшаўскі ўніверсітэт (1887). Праводзіў раскопкі ва Ушацкім р-не: абследаваў 9 гарадзішчаў (каля вв. Гвазды, Вялікія Бірукі), каля 50 курганных могільнікаў, селішчы каля вв. Малыя Дольцы і Афяроўшчына. Каля Пуцілкавічаў у курганна-жальнічным могільніку раскапаў 36 пахаванняў. Рэчы з раскопак, справаздачы, археалагічная карта, планы гарадзішчаў і рукапісы прац «Курганы ў Пуцілкавічах», «Курганы і два дагістарычныя паселішчы ў Пуцілкавічах» захоўваюцца ў Кракаўскім археалагічным музеі. У 1886 за навуковую працу па народнай медыцыне ўзнагароджаны залатым медалём.

Даркевіч Уладыслаў Пятровіч (1.9.1934, г. Віцебск), археолаг, гісторык. Доктар гіст. навук (1978). Скончыў Маскоўскі дзяржаўны ўніверсітэт (1958). Працуе ў Інстытуце археалогіі РАН з 1959, вядучы навуковы супрацоўнік з 1987. Удзельнічае ў раскопках помнікаў

цэнтральных рэгіёнаў Расіі, з 1970 да 1980 узначальваў Стараразанскую экспедыцыю Інстытута археалогіі. Аўтар больш за 180 навуковых прац. Даследаваў творы заходняга мастацтва XII – XIII стст., выяўленыя на тэрыторыі Беларусі (бронзавы вадаліў з Гродна, касцяное наверхша ў выглядзе галавы льва з Ваўкавыска, лыжачку для прычасця з выявай святога з Мінска, шахматныя фігуркі з Гродна і Ваўкавыска), шляхі паступлення на Русь арабскіх манет.

Асн. публ.: Произведения западного художественного ремесла в Восточной Европе. – Москва, 1966; Светское искусство Византии. – Москва, 1975; Художественный металл Востока. – Москва, 1976; Народная культура Средневековья. – Москва, 1988; Светская праздничная жизнь в искусстве IX – XVI вв. – Москва, 1992.

Даўгяла Дзмітрый Іванавіч (1.11.1868 – красавік 1942, в. Казьяны Шумілінскага р-на). Скончыў Пецябургскую духоўную Акадэмію (1894). З 1897 працаваў у Віцебскім цэнтральным архіве старадаўніх актаў, з 1912 – старшынёй Віленскай археаграфічнай камісіі, у 1921 загадваў Магілёўскім архівам, з 1925 супрацоўнік Ін-та беларускай культуры, з 1929 дырэктар бібліятэкі БелАН, з 1937 навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі АН БССР. Першым даследаваў гісторыю і гістарычную тапаграфію замкаў у Полацку, Барысаве, Оршы, Свіслачы.

Асн. публ.: Аршанскія пячоры // Наш край. – № 8 – 9. – Менск, 1926; Дзейнасць гістарычна-археалагічнай камісіі Інстытута беларускай культуры 1925/26 гг. // Гісторыка-археалагічны зборнік. – № 1. – Мінск, 1927; Заслаўе на Меншчыне // Працы. – Т. 1. – Кн. 5.

Драздовіч Язэп Нарцызавіч (13.10.1888 – 15.8.1954, б. Засценак Пунькі Глыбоцкага р-на), беларускі жывапісец, графік, скульптар, фалькларыст, археолаг. Вучыўся ў Віленскай мастацкай школе (1906 – 1910). У 1919 працаваў у Мінску ў Бел. літаратурна-выдавецкім адзеле пры Наркамаце асветы. Аўтар шматлікіх жывапісных і графічных работ на гістарычныя тэмы. Запісваў фальклор і апрацоўваў для слоўнікаў народную лексіку Дзісеншчыны і Піншчыны. У пач. 1920-х даследаваў у Мінску рэчышча р. Няміга, праводзіў раскопкі ў Заслаўі і яго ваколіцах, у г. п. Свір Мядзельскага р-на. Матэрыялы, знойдзеныя ў час раскопак у Навагрудку, адпраўляў у Беларускі музей у Вільні. У канцы 1930-х праводзіў археал. разведку ў Дзісенскім пав. Паводле яго запісаў выяўлена некалькі дзясяткаў гарадзішчаў, у т. л. каля вв. Свіла, Залессе, Задвор'е, Багушэвічы і інш. (Глыбоцкі р-н), Сквірцы, Язна (Міёрскі

р-н), Пашкі, Сталіца, Гарадзец (Шаркаўшчынскі р-н), курганоў каля вв. Крукоўшчына, Зубкі, Зарубчыкі і інш. (Глыбоцкі р-н), Гарадзец (Шаркаўшчынскі р-н). Адкрыў некалькі стаянак і селішчаў каменнага і бронзавага вякоў, знайшоў шмат каменных крыжоў, сабраў калекцыю каменных сякер. Рабіў планы і замалёўкі гарадзішчаў і замкаў, вёў археал. дзённікі пад назвай «Дзісенская дагістарычная старына», дзе запісваў паданні і гіпотэзы пра помнікі археалогіі. Выявіў некалькі могільнікаў са стараслав. надпісамі на плітах і рэшткі мураваных падземелляў. Яго архіў захоўваецца ў аддзеле рэдкай кнігі і рукапісаў ЦНБ НАН Беларусі, матэрыялы раскопак у фондах Нацыянальнага гістарычнага музея Беларусі. У Мінску пастаўлены помнік Драздовічу, яго імем названы Германавіцкі музей мастацтва і этнаграфіі (Шаркаўшчынскі р-н).

Дук Дзяніс Уладзіміравіч (29.5.1977, г. Наваполацк), беларускі археолаг. Скончыў УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт» (1999), дзе зараз працуе заг. кафедры айчыннай і усеагульнай гісторыі. Канд. гіст. навук (2004), дацэнт. Займаецца вывучэннем матэрыяльнай культуры і гісторыі Полацка эпохі Сярэднявечча і Новага часу. З 2000 праводзіць археалагічныя раскопкі ў г. Полацку, Расонскім і Верхнядзвінскім р-нах. Даследаваў шэраг археал. комплексаў на гарадзішчы, Вялікім і Запалоцкім пасадах Полацка, фартыфікацыйныя збудаванні Вялікага пасаду канца X – XI стст., займаецца археалагічна-архітэктурным вывучэннем будынкаў былога езуіцкага калегіума. Аўтар прац па гісторыі матэрыяльнай культуры палачан XVI – XVIII стст., у т. л. 2 манаграфій і больш за 50 навуковых публікацый.

Асн. публ.: Гісторыя Полацка: па матэрыялах археалагічных даследаванняў: вучэб.-метад. комплекс. – Наваполацк, 2006; Полацк XVI – XVIII стагоддзяў: нарысы тапаграфіі, гісторыі матэрыяльнай культуры і арганізацыі жыццёвай прасторы насельніцтва беларускага горада. – Наваполацк, 2007; Археалогія: вучэб.-метад. комплекс для студэнтаў. – Наваполацк, 2009; Полацк і палачане (IX – XVIII стст.). – Наваполацк, 2010.

Дэйніс Іван Пятровіч (1900 – 1985, г. Невель Віцебскай губ.). З 1905 жыў у Полацку. У 1925 займаў пасаду сакратара Полацкага краязнаўчага таварыства. Скончыў Беларускі дзяржаўны ўн-т (1929). Займаўся пытаннямі вывучэння гістарычна-культурнай спадчыны, аховы помнікаў. Даследаваў гісторыю Полаччыны, збіраў прадметы і матэрыялы краязнаўчага характару, якія ахоплівалі час ад XVI ст.

да 80-х гг. XX ст. Першы выказаў думку аб пракладцы новага рэчышча Палаты пры будаўніцтве Ніжняга замка, што пацвердзілі вынікі археалагічных раскопак. У 1967 прысуджана званне ганаровага грамадзяніна Полацка.

Асн. публ.: Ніжні замак у Полацку // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. — Мінск, 1983. — № 2.

Ермалёнак Вітаўт Антонавіч (28.7.1954, в. Жэймяны Браслаўскага р-на), гісторык, краязнаўца. Скончыў Гродзенскі педінстытут (1976). У 1976 стварыў археолога-краязнаўчы гурток «Арганаўты мінулага» пры Міёрскім Доме піянераў і з'яўляецца яго кіраўніком. Сябры гуртка ўдзельнічаюць у археалагічных экспедыцыях Ін-та гісторыі НАН Беларусі. Разам з гуртоўцамі адкрыў больш за 20 археалагічных помнікаў: грунтовы могільнік каля в. Казлоўцы, курганныя групы каля вв. Снегі, Лявонпаль, Бор-Паляна, гарадзішчы каля вв. Касабукі, Вусаўцы, Гарані, Навалака, Забор'е Міёрскага і Шаркаўшчынскага р-наў. У 1986 на базе СШ № 3 Міёраў стварыў гісторыка-краязнаўчы музей, якому ў 1991 прысвоена званне народнага. Удзельнік навуковых канф., арганізатар міжнароднай канф. «Дзісенскія чытанні». Аўтар звыш 150 артыкулаў. У 1999 атрымаў узнагароду «За духоўнае адраджэнне».

Асн. публ.: Шляхі Усяслава Чарадзея на Дзісеншчыне // Гісторыя і археалогія Полацкай зямлі (Матэрыялы 3-й Міжн. навук. канф. 21 — 23 красавіка 1997 г.); Арганаўты з Мёраў // Наш край. — № 8. — 1996.

Кайгародаў Нестар Нічыпаравіч (26.11.1840 — пач. XX ст., г. Полацк), генерал-лейтэнант. Скончыў Полацкі кадэцкі корпус. У 1900 — 1906 камендант Выбаргскай крэпасці. З 1906 у адстаўцы, жыў у Полацку, займаўся вывучэннем старажытных помнікаў.

Асн. публ.: Екиманские древности. — СПб., 1912; Полоцк и его церковно-исторические древности (церковно-историко-археологические очерки) // Светильник. — 1914. — № 2.

Клейн Леў Самуілавіч (1.7.1927, г. Віцебск), савецкі і расійскі гісторык, археолог, антраполог, філолаг. Докт. гіст. навук (1993), прафесар (1994). Скончыў Ленінградскі ўніверсітэт (1951). У 1960 — 1981 выкладаў на кафедры археалогіі Ленінградскага ўніверсітэта. У 1990-х чытаў лекцыі ў Берлінскім, Капенгагенскім, Кембрыджскім, Мадрыдскім, Оксфардскім, Санкт-Пецярбургскім і інш. ўніверсітэтах. Адзін з буйнейшых сусветна вядомых спецыялістаў па тэорыі археалогіі. Даследуе пытанні паходжання славян і інш.

народаў, славянскую язычніцкую рэлігію, праблемы тэарэтычнай археалогіі. У 1948 удзельнічаў у раскопках Мінска, у 1955 — 1956, 1958 абследаваў стаянкі каменнага веку зах. часткі верхняга Панямоння, потым праводзіў раскопкі ва Украіне.

Асн. публ.: A panorama of theoretical archaeology // Current Anthropology. — Chicago. 1977. — Vol. 18. — № 1; Археологические источники. — Л., 1978; Anthropological typology. — Oxford, 1982; Археологическая типология. — Л., 1991; Приципы археологии. — С.-Петербург, 2001; Введение в теоретическую археологию. — С.-Петербург, 2004; Новая археология. — Донецк, 2009.

Кусцінскі Міхаіл Францавіч (16.9.1829 — 1905, м. Завідзічы Лепельскага р-на), беларускі археолаг. Член Маскоўскага археалагічнага таварыства (1867), член-карэспандэнт (1867), з 1874 сапраўдны член Маскоўскага археалагічнага таварыства. Скончыў Віленскі дваранскі інстытут і юрыдычны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта (1849). Пасля заканчэння ўніверсітэта пастаянным месцам жыхарства абраў родавы маёнтак Завідзічы і пад уплывам графа А. С. Уварава, стваральніка Маскоўскага археалагічнага т-ва, з 1850 пачаў займацца археалогіяй. Вывучаў археалагічныя помнікі Віцебшчыны (1850 — 1890), склаў яе археалагічную карту і раскапаў звыш ста курганоў. З мэтай знайсці прарадзіму крывічоў займаўся вывучэннем археалагічных помнікаў вярхоўяў Віліі, Заходняй Дзвіны, Дняпра. Адкрыў і першы ў 1874 пачаў раскопкі славытых Гнёздаўскіх курганоў пад Смаленскам. Займаўся вывучэннем Барысавых камянёў з надпісамі. З 1855 распачаў раскопкі ў Лепельскім павеце. Першы на Беларусі пачаў фатаграфаванне працэс раскопак археалагічных помнікаў. Склаў фататэку археалагічных помнікаў Віцебскай губерні і суседніх тэрыторый, рабіў графічныя чарцяжы і справаздачы з апісаннем правядзення палявой работы для Маскоўскага археалагічнага таварыства.

Асн. публ.: Доклад о раскопках курганов возле Черцов Лепельского повета // Труды I археол. съезда в Москве. — Москва, 1871; Раскопка 7-ми курганов в Лепельском уезде // Древности. Труды Московского археол. общества. — Москва, 1874. — Т. 4; Лепельские древности // Виленский вестник. — 1866. — № 181; Опыт археологических исследований в Лепельском уезде // Витебские губернские ведомости. — 1865. — № 20.

Лазарэвіч-Шапялевіч Леў Юльянавіч (1.10.1863 — 28.1.1909, г. Віцебск), гісторык літаратуры, археолаг. Доктар філалогіі (1896).

Скончыў Харкаўскі і Наварасійскі ўн-ты (1887). З 1892 магістр, затым дацэнт, прафесар Харкаўскага ўн-та. У 1890 — 1904 праводзіў археалагічныя даследаванні ў Гарадоцкім, Невельскім і Себежскім паветах. У Гарадоцкім пав. каля в. Юніна ў вярхоўях р. Ловаці адкрыў гарадзішча дзякавага тыпу, у курганна-жальнічным могільніку каля в. Дубраўка раскапаў 4 курганы і каменную магілу, даследаваў помнікі каля в. Белыхвостава. Рэчы з раскопак перадаў у Эрмітаж, гістарычныя музеі ў Маскве і Харкаве, у Музей Віцебскага статыстычнага камітэта.

Асн. публ.: Извлечение из Отчета об исследованиях и раскопках, произведенных в 1901 г. в Витебской губернии // ИАК. — Вып. 6. — СПб., 1904; Извлечения из отчета об экскурсиях и раскопках. — Витебск, 1901.

Ластоўскі Вацлаў Юстынавіч (27.10.1883 — 23.1.1938, б. засценак Калеснікаў Дзісенскага пав. Віленскай губ., цяпер Глыбоцкі р-н), археолог, грамадска-палітычны дзеяч, гісторык, філолаг, этнограф, публіцыст, пісьменнік, літаратуразнавец. Член-карэспандэнт Украінскай акадэміі грамадазнаўства ў Празе (1926), акадэмік АН Беларусі (1928). У 1909 — 1914 — рэдакцыйны сакратар «Нашай нівы». Удзельнічаў 25.3.1918 у абвясчэнні незалежнасці БНР. Са снежня 1919 да красавіка 1923 — прэм'ер-міністр урада БНР. Знаходзячыся ў эміграцыі ў г. Коўна (Літва), выдаваў часопіс «Крывіч». У красавіку 1927 пераехаў у БССР. Працаваў дырэктарам Бел. дзярж. музея, загадчыкам кафедры этнаграфіі пры Інбелкульце. З 1927 правадзейны член Інбелкульты, акадэмік (1928) і сакратар Бел. АН (1928 — 1929). Уваходзіў у «Камісію па ахове помнікаў старасветчыны ў БССР», арганізоўваў этнаграфічныя экспедыцыі ў розныя рэгіёны Беларусі, у час адной з якіх знойдзены Крыж Ефрасінні Полацкай.

Асн. публ.: Выбраныя творы. — Мінск, 1997. — Беларускі кнігазбор.

Лашанкоў Міхаіл Іванавіч (18.11.1951, в. Новае Хорабрава Аршанскага р-на), беларускі археолог. Канд. гіст. навук (1991). Скончыў Мінскі педагагічны ін-т (1977), дзе выкладаў у 1979 — 1980. З 1977 супрацоўнік Ін-та гісторыі НАН Беларусі, зараз ст. нав. супрацоўнік аддзела археалогіі першабытнага грамадства. Вывучае этнакультурныя працэсы ў перыяд распаду родавага ладу, эпоху жалезнага веку, старажытнасці мілаградскай, зарубінецкай і штрыхаванай керамікі культур. Першым у Беларусі пачаў распрацоўваць новы накірунак у археалогіі — археабатаніку. Даследаваў гарадзішчы Ліпнякі, Ліскі,

Пятровічы, Рассвет, Старое Краснае, Ястрабка і інш. Адкрыў больш за 20 новых помнікаў археалогіі.

Асн. публ.: О хозяйственных занятиях населения болотных городищ Южной Белоруссии // Древности Белоруссии и Литвы. — Мінск, 1982; Городища бассейна Брагинки // Древнерусское государство и славяне. — Мінск, 1983; Тыпалогія гліняных грузікаў з усходнепалескіх гарадзішчаў мілаградскай культуры // Весці АН БССР. — Сер. грамад. навук. — 1989. — № 5; Булавкі населяння мілаградскай культуры // Гіст.-арх. зб. — 2003. — № 18; Археоботанические материалы с зарубинецкого селища Хотомель // Ботаника (исследования). — Мінск, 2008; Археоботанические коллекции с городищ милоградской культуры Черное, Отрубы и Красная Горка в Беларуси // Российская археология. — Москва, 2010.

Лобач Уладзімір Аляксандравіч (23.8.1972, г. Наваполацк), беларускі этнограф, археолаг. Скончыў Бел. дзярж. ун-т (1994). З 1994 выкладчык этнаграфіі і этналогіі Полацкага дзярж. ун-та. Канд. гіст. навук. Займаецца вывучэннем сакральнай тапаграфіі (культавыя камяні, крыніцы і інш.), фіксацыяй тапанімічных паданняў, звязаных з помнікамі археалогіі і культавымі аб'ектамі Беларускага Падзвіння. Праводзіў археалагічныя разведкі ў Полацкім, Расонскім, Ушацкім р-нах. Выявіў і абследаваў гарадзішча днепра-дзвінскай культуры Мамолі (Расонскі р-н), каменныя могільнікі (вв. Бубінка, Кублічы Ушацкага р-на) і шэраг курганных могільнікаў.

Асн. публ.: Да вынікаў археалагічна-этнаграфічнай экспедыцыі ў мястэчку Бачэйкава і яго ваколіцах // Матэр. II канф. па праблемах музеіфікацыі ўнікальных гістарычных тэрыторый. — Полацк, 1996; Да пытання аб «Крыўскіх валькірыях» // 480 год беларускага кнігадрукавання: Матэр. 3-х Скарынаўскіх чытанняў. — Мінск, 1998; Некаторыя вынікі этнаграфічных даследаванняў Беларускага Падзвіння // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі. — Полацк, 1998.

Лысенка Пётр Фёдаравіч (16.9.1931, в. Зарачаны Полацкага р-на), беларускі гісторык, археолаг. Докт. гіст. навук (1987), прафесар (1993). Скончыў Мінскі педінстытут (1953). З 1963 у Ін-це гісторыі НАН Беларусі: з 1980 — заг. сектара сярэднявечнай археалогіі, з 1988 — заг. аддзела сярэднявечнай археалогіі, з 2001 — галоўны навуковы супрацоўнік аддзела археалогіі сярэднявечнага перыяду. Вывучае курганы XI—XIII стст., старажытныя гарады Тураў, Брэст, Пінск, Слуцк, Давыд-Гарадок, Клецк, Рагачоў, Мазыр, іх абарон-

чыя ўмацаванні, планіроўку, забудову, рамёствы, гандаль, культурныя сувязі, рэканструяваў даследаваныя часткі старажытных Турава, Брэста, Пінска. Вынікам даследаванняў з'явілася стварэнне археалагічных музеяў «Бярэсце» (1982) і «Старажытны Тураў» (2005). Падрыхтаваў 8 канд. навук. Узнагароджаны Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі 2002 за цыкл прац «Паўднёвая Беларусь ў IX – XIII стст.». Старшыня Палявога камітэта, член Савета па абароне дысертацый ДНУ «Ін-т гісторыі НАН Беларусі». Аўтар шматлікіх навуковых публікацый, у т. л. 13 манаграфій.

Асн. публ.: Древнейшие города Белоруссии (в соавт.). – Мінск, 1966; Города Туровской земли. – Мн., 1974; Берестье. – Мінск, 1985; Открытие Берестья. – Мінск, 1989 (2-е изд. 2007); Дреговищи. – Мінск, 1993; Древний Пинск. – Мінск, 1997 (2-е изд. 2007); Туровская земля. – Мн., 1999 (2-е изд. 2001); Древний Туров. – Мінск, 2004; Сказание о Турове. – Мінск, 2006 (2-е изд. 2007).

Пацэвіч Геранім Іосіфавіч (1893 – 4.10.1970, в. Шатрова Віцебскай вобл.), казахскі археолог. У 1914 скончыў Маскоўскі археалагічны інстытут. З 1934 жыў і працаваў у Казахстане: 1934 – 1938 вучоны сакратар Цэнтральнага музея Казахстана, 1940 – 1945 дырэктар археалагічнага пункта пры Рэспубліканскім упраўленні запаведнікамі (г. Джамбул), 1945 – 1955 у Ін-це гісторыі, археалогіі і этнаграфіі АН КазССР (Алма-Ата). Навуковыя інтарэсы: даследаванне гандлёвых шляхоў і вывучэнне тапаграфічных асаблівасцей сярэднявечных гарадоў Таласкай і Чуйскай далін. Ім адкрыты і даследаваны некалькі дзясяткаў курганных могільнікаў і раскапана вялікая колькасць старажытных пахаванняў. Агульная колькасць публікацый: каля – 50.

Асн. публ.: Историческая топография городов и поселений юга Казахстана VII – XV вв. – Москва, 1954.

Пецюкевіч Мар'ян (24.9.1904 – 25.9.1983, в. Цяцеркі Браслаўскага р-на), этнограф, грамадскі дзеяч, археолог. Скончыў Віленскі універсітэт. У 1938 праводзіў раскопкі курганоў каля в. Кузьмаўшчына і хут. Бароўка. Знойдзеныя рэчы перадаў у Беларускаму музей І. Лучкевіча ў Вільні. Пасля перадачы Вільні Літве некаторы час працаваў дырэктарам Беларускага музея. Пасля другой сусветнай вайны жыў і працаваў у Торуні.

Сапуноў Аляксей Парфенавіч (27.8.1851 – 2.10.1924, м. Усвяты Віцебскай губ. (зараз Пскоўская вобл.), гісторык, археограф,

краязнавец. Вучыўся ў Пецяярбургскім універсітэце (1869—1873). У 1896—1897 працаваў архіварыусам у Віцебскім цэнтральным архіве старажытных актавых кніг, з'яўляўся сакратаром Віцебскага Губернскага Статыстычнага камітэта. Актыўна ўдзельнічаў у стварэнні музея і Віцебскай вучонай археалагічнай камісіі, адзін з ініцыятараў адкрыцця Віцебскага аддзялення Маскоўскага археалагічнага ін-та, дзе выкладаў у 1911—1922, з 1913—прафесар. Сумесна з Е. Раманавым працаваў над археалагічнай картай Віцебскай губерніі і ўдзельнічаў у археалагічных раскопках каля маёнтка Кахоўка пад Віцебскам. Адкрыў «Барысаў камень» у г. п. Друя Браслаўскага р-на, шмат друкаваў звестак пра помнікі археалогіі. З'яўляўся ганаровым членам шматлікіх вучоных камісій і навукова-культурных таварыстваў у Віцебску, Магілёве, Маскве, Пецяярбургу.

Асн. публ.: Витебская старина. — Т. 1, 4, 5. — Витебск, 1883—1888; Двинские или Борисовы камни. — Витебск, 1890; Река Западная Двина (историко-географический обзор). — Витебск, 1893; Материалы по истории и географии Дисненского и Виленского уездов Виленской губернии. — Витебск, 1896; Список вопросов для составления археологической карты Витебской губернии // Витебские губернские ведомости. — 1890. — № 5.

Собаль Валянцін Енісеевіч (4.3.1949, г. Паставы), беларускі археолаг. Канд. гіст. навук (1988). Скончыў БДУ (1972). З 1974 навук. супр. Ін-та гісторыі АН Беларусі, з 1988 вядучы археолаг, затым начальнік аддзела комплексных даследаванняў помнікаў Бел. рэстаўрацыйна-праектнага ін-та Мін-ва культуры, затым ст. нав. супрацоўнік Белдзяржмузея народ. арх-ры і побыту. Займаўся археалагічным вывучэннем Мінска часоў ВКЛ і Рэчы Паспалітай. Распрацоўваў ахоўныя зоны гарадоў: Мінска, Лагойска, Турава, Браслава, Дзісны. Праводзіў раскопкі каменных замкаў XIV—XVII стст. у Навагрудку, Смалянах, Гродна і Міры. З мэтай рэстаўрацыі праводзіў раскопкі сядзіб дзеячаў нацыянальнай гісторыі і культуры: В. Ваньковіча ў Мінску, С. Манюшкі ва Убелі, В. Дуніна-Марцінкевіча ў Малой Люцынке, Т. Касцюшкі ў Мерачоўшчыне, Н. Орды ў Варацэвічах, Верашчакаў у Карчове.

Асн. публ.: Стары замак у Гродне XI—XVIII стст. — Мінск, 1993 (у сааўт.); Основные этапы заселения территории феодального Минска // Древности Литвы и Белоруссии. — Вильнюс, 1988; О застройке Минска в XIV—XVIII вв. // Сярэдневяковыя старажытнасці Беларусі. — Мінск, 1993; Археалагічна-архітэктурнае вывучэн-

не гандлёвых радоў у Мінску // Каштоўнасці мінуўшчыны. — Вып. 5. — Мінск, 2001.

Халдзіеўскі Караль (к. XVIII ст., на Падзвінні). Жыў у Полацку. У пачатку XIX ст. склаў археалагічную карту Падзвіння. Вывучаў старажытныя пахаванні ў Касправе каля Дрысы (Верхнядзвінска) і ў Полацку.

Асн. публ.: Archeologia Slowiańska. 1818 (рукапіс на 312 лістах).

Чэрскі Ян (Іван Дзяменцьевіч) (15.5.1845 — 7.7.1892, ф. Свольна Віцебскай губ.), геолог, палеантолаг, географ. У 1857 — 1859 вучыўся ў гімназіі, у 1859 — 1863 — у Дваранскім інстытуце ў Вільні. За ўдзел у паўстанні 1863 высланы ў Омск, дзе праводзіў даследаванні яго вакол. У 1885 амнісціраваны і запрошаны ў Пецяярбургскую АН. У 1891 — 1892 даследаваў басейны Калымы і Індыгіркі. Апісваў прылады каменнага веку і косткі выкапнёвых жывёл. Памёр у час экспедыцыі і пахаваны ў пас. Калымскім каля вусця р. Амалон. Узнагароджаны Залатым медалём Рускага геаграфічнага таварыства. У в. Вальнца Верхнядзвінскага р-на ёсць мемарыяльны музей Чэрскага І.Д.

Шматава Раіса Віктараўна (30.12.1931 — 15.3.2006, г. Полацк). Скончыла Мінскі педінстытут (1958). У 1948 — 1965 працавала ў сектары археалогіі Інстытута гісторыі АН БССР: лабарантам, старшым лабарантам, з 1958 — малодшым навуковым супрацоўнікам У 1965 — 1986 — у Беларускам дзярж. музеі: навук. супрац., а потым загад. сектара першабытна-грамадскага ладу. Прымала ўдзел у значнай колькасці археалагічных экспедыцый Інстытута гісторыі АН БССР, у т. л. у Бердыжы, Малышках, Паддубніках, Язна, Беліцы, Струмені, Мінску і інш.

Шыдлоўскі Канстанцін Сяргеевіч (14.3.1961, в. Замошша Браслаўскага р-на), нав. супр. Браслаўскага гіст.-краязн. музея. Скончыў БДУ (1983). Аўтар канцэпцый экспазіцый гістарычна-краязнаўчага музея (1988) і Музея традыцыйнай культуры (1997), у якіх прадстаўлены археалагічныя матэрыялы. Удзельнічаў у арганізацыі экспедыцый па даследаванні Замкавай Гары ў Браславе, грунтовага могільніка Пашавічы і гарадзішча Замак у Дрысвятах, гарадзішча Рацёнкі. Браў удзел у выяўленні валуноў — помнікаў прыроды і гісторыі. Выявіў курганны могільнік ва ўрочышчы Ластоўка каля Браслава і грунтовы могільнік каля в. Патавічы.

Асн. публ.: Браслаўскі гістарычна-краязнаўчы музей. Даведнік. — Мінск, 1992; 3 гісторыі археалагічнага даследавання Браслава // Браслаўскія сшыткі. Гістарычны зборнік. — Т. 1. — Браслаў, 1996;

Друйскі Барысаў камень. З гісторыі адкрыцця і даследавання // Браслаўскі хва чытанні. — Браслаў, 2003.

Шынкевіч Аляксандр Мікалаевіч (8.4.1956, г. Орша), беларускі краязнавец. Асноўныя напрамкі краязнаўчай дзейнасці — пошукі, фотафіксацыя помнікаў гісторыі і прыроды, збор фальклорнай спадчыны. Склаў карту помнікаў аршанскай даўніны, сабраў калекцыю замалёвак культавых камянёў, палеанталагічную калекцыю (каля 1 тыс. адзінак). Адкрыў гарадзішча каля в. Лешча, капішча каля в. Ларынаўка, шэраг культавых камянёў на правым беразе Дняпра. Адзін з аўтараў краязнаўчага зборніка «Мой родны край — Аршаншчына» (Віцебск, 2000), зборніка «Легенды і паданні Віцебшчыны» (Віцебск, 2002), напісаў шэраг артыкулаў для энцыклапедыі «Гісторыя Беларусі», у газетах.

Асн. публ.: Кутеинский монастырь в Орше. — Орша, 1988; Ільінская царква ў Оршы. — Орша, 1989; Аршаншчына старажытная. — Орша, 1991; Аршанскае замчышча. — Орша, 1989; Орша. Взгляд в прошлое. — Орша, 1992; Аршанская даўніна. — Мінск, 1992; Падарожжа па Дняпры. — Орша, 1994; Аршаншчына і Спадчына мінулага. — Орша, 1997; Оршанщина: памятники природы и старины. — Горкі, 2001.

Падводзячы вынікі, можна зрабіць пэўныя высновы аб развіцці археалагічнай навукі на тэрыторыі Віцебскай зямлі і аб даследчыках: прафесійных навукоўцах-археолагах, гісторыках, этнографам, а таксама краязнаўцах і аматарах даўніны, якія ўнеслі плённы здабытак у беларускую гістарычную навуку.

1. Некаторыя з ураджэнцаў Віцебскай зямлі з'яўляліся членамі розных арганізацый, у т. л. і міжнародных, альбо займалі розныя кіруючыя пасады: Балінскі М.І. — членам Рускага геаграфічнага тав-ва, а таксама віцэ-старшынёй Віленскай археалагічнай камісіі; Віткоўскі М.І. з'яўляўся кіраўніком усходне-сібірскага аддзела Расійскага геаграфічнага таварыства ў Іркуцку; Даўтгяла Дз. І. — старшынёй Віленскай археаграфічнай камісіі, загадваў Магілёўскім архівам, працаваў дырэктарам бібліятэкі БелАН; Дэйніс І.П. займаў пасаду сакратара Полацкага краязнаўчага тав-ва; Кусцінскі М.Ф. з'яўляўся сапраўдным членам Маскоўскага археалагічнага таварыства; Ластоўскі В.Ю. — член-карэспандэнтам Украінскай акадэміі грамадазнаўства ў Празе, прэм'ер-міністрам урада БНР, потым працаваў дырэктарам Белдзярж. музея, загадчыкам кафедры этнаграфіі пры Інбелкульце, з'яўляўся правадзейным членам

Инбелкульта; Пацэвіч Г.І. працаваў вучоным сакратаром Цэнтральнага музея Казахстана, дырэктарам археалагічнага пункта пры Рэспубліканскім упраўленні запаведнікамі (г. Джамбул); Сапуноў А.П. з'яўляўся сакратаром Віцебскага губернскага статыстычнага камітэта і ганаровым членам шматлікіх вучоных камісій і навукова-культурных тав-ваў у Віцебску, Магілёве, Маскве, Пецярбургу; Лысенка П.Ф. займаў пасаду загадчыка аддзела сярэднявечнай археалогіі Інстытута гісторыі АН Беларусі.

2. Даследчыкі-ураджэнцы Віцебшчыны праводзілі археалагічныя працы на тэрыторыі іншых дзяржаў: Віткоўскі М.І. вывучаў помнікі каменнага веку на тэрыторыі Сібіры; Клейн Л.С. праводзіў раскопкі ва Украіне; Пацэвіч Г.І. раскопваў і вывучаў старажытнасці Казахстана; Чэрскі І. Дз. даследаваў ваколiцы Омска, басейны Калымы і Індыгіркі.

3. За высокія навуковыя дасягненні ці заслугі многія былі ўдастоены розных узнагарод: Віткоўскі М.І. і Чэрскі І.Д. узнагароджаны Залатымі медалямі Расійскага геаграфічнага тав-ва; Лысенка П.Ф. узнагароджаны Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР, з'яўляецца лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі Беларусі; Дэйнісу І.П. прысуджана званне Ганаровага грамадзяніна Полацка; Ермалёнак В.А. атрымаў узнагароду «За духоўнае адраджэнне».

4. На Віцебскай зямлі нарадзіліся: акадэмік АН Беларусі Ластоўскі В.Ю., доктар філалогіі Лазарэвіч-Шапялевіч Л.Ю., дактары гістарычных навук, прафесары Даркевіч У. П., Лысенка П.Ф., Клейн Л. С., прафесар Сапуноў А.П., кандыдаты гістарычных навук Дук Дз.У., Лашанкоў М.І., Лобач У.А., Собаль В.Е.

5. Некаторыя з навукоўцаў з'яўляліся першымі ў распрацоўцы асобных пытанняў археалагічнай і гістарычнай навукі: Віткоўскі М.І. з'яўляўся першым археолагам Сібіры; Даўгяла Дз. І. першым даследаваў гісторыю і гістарычную тапаграфію замкаў у Полацку, Барысаве, Оршы, Свіслачы; Дэйніс І.П. першы выказаў думку аб пракладцы новага рэчышча Палаты пры будаўніцтве Ніжняга замка; Кусцінскі М.Ф. адкрыў і першы пачаў раскопкі Гнёздаўскіх курганоў пад Смаленскам і першы на Беларусі пачаў фатаграфіраваць працэс раскопак археалагічных помнікаў; Лашанкоў М.І. першым у Беларусі пачаў распрацоўваць новы накірунак у археалогіі — археабатаніку.

6. Выкладалі ці зараз працягваюць працаваць у сусветна вядомых установах і розных ВНУ на тэрыторыі Беларусі: Сапуноў А.П.

выкладаў у Віцебскім аддзяленні Маскоўскага археалагічнага інстытута; Лазарэвіч-Шапялевіч Л.Ю. з'яўляўся прафесарам Харкаўскага ўн-та; Клейн Л.С. чытаў лекцыі ў Берлінскім, Капенгагенскім, Кембрыджскім, Мадрыдскім, Оксфардскім, Санкт-Пецярбургскім і інш. універсітэтах; Васілеўскі Д.М. з'яўляўся выкладчыкам і дэканам геаграфічнага факультэта Магілёўскага педінстытута; Дук Дз.У. — загадчык кафедры айчыннай і ўсеагульнай гісторыі УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт»; Лобач У.А. — выкладчык этнаграфіі і этналогіі УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт».

7. Лысенка П.Ф. стварыў археалагічныя музеі «Бярэсце» і «Старажытны Тураў», якія не маюць аналагаў на постсавецкай прасторы.

8. Створаны мемарыяльны музей Чэрскага І.Д. у в. Валынца Верхнядзвінскага р-на. У Мінску пастаўлены помнік Драздовічу Я. Н., яго імем названы Германавіцкі музей мастацтва і этнаграфіі (Шаркаўшчынскі р-н).

Ураджэнцы віцебскай зямлі — археолагі, гісторыкі, краязнаўцы дасягнулі вялікіх поспехаў у беларускай археалагічнай навуцы і да гэтага часу многія працягваюць перспектыўна працаваць у розных навуковых накірунках, што і з'яўляецца гарантыяй далейшай плённай дзейнасці ў галіне аб гістарычным мінулым нашай краіны.

В.Ф. Колесинский (Минск)

Кр

МОНЕТЫ КООПЕРАТИВОВ ПОЛЬСКИХ ВОЕННЫХ ФОРМИРОВАНИЙ 1925 — 1939 ГОДОВ ИЗ СОБРАНИЯ МУЗЕЯ ЧАСТНЫХ КОЛЛЕКЦИЙ В ВИТЕБСКЕ

В экспозиции Музея частных коллекций в Витебске особое место занимает подборка монет кооперативов польских военных формирований 1925 — 1939 годов. Эти монеты относятся к деньгам необязательного приема в отличие от денег, выпущенных в обращение государственным банком. Для представления полной картины денежного обращения необходимо изучать и эти деньги необязательного приема.

Выпускались в обращение кооперативные монеты польских военных частей в 1925 — 1939 годах как кредитные деньги. Назначение